ҲУДУДИЙ ШАРОИТЛАРДАН КЕЛИБ ЧИҚИБ ПАРАЗИТАР КАСАЛЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИНИНГ ЗАМОНАВИЙ СТРАТЕГИК МОДЕЛЛАРИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ

Саидов Бобожон Отаевич
Урганч давлат тиббиёт институти

Аннотация: Ушбу тезисда ҳудудий ўзига хосликларни ҳисобга олган ҳолда паразитар касалликлар профилактикасини тизимли ташкил этишнинг стратегик моделлари кўриб чиқилади. Анъанавий усулларнинг самарадорлиги пасайиши сабаблари таҳлил қилиниб, рақамли мониторинг, ГИС-технологиялар ва замонавий медиа-коммуникациялар асосидаги янги ёндашувлар таклиф этилади. Тадқиқотнинг мақсади — аҳоли саломатлигини муҳофаза қилишда профилактика чораларини оптималлаштириш орқали паразитар инвазиялар динамикасини ижобий томонга ўзгартиришдир.

Калит сўзлар: паразитар касалликлар, ҳудудий профилактика, стратегик модель, рақамли мониторинг, ГИС-технологиялар, эпидемиологик назорат, санитария-гигиена тарғиботи, скрининг.

ДОЛЗАРБЛИГИ: Сўнгги ўн йилликларда глобаллашув, иқлим ўзгариши ва аҳоли миграциясининг жадаллашиши паразитар касалликларнинг тарқалиш географиясини тубдан ўзгартириб юборди. XX асрнинг иккинчи ярмида шаклланган анъанавий профилактика тизимлари бугунги куннинг динамик талабларига тўлиқ жавоб бера олмаяпти. Бунинг бир неча объектив сабаблари мавжуд:

1. Ҳудудий дифференциациянинг эътибордан четда қолиши: Профилактика тадбирлари кўпинча "универсал" шаблонлар асосида ўтказилади. Бироқ, сув таъминоти паст бўлган қишлоқ ҳудуди билан урбанизациялашган мегаполисдаги паразитар хавфлар кескин фарқ қилади.

2. Ахборот узилиши: Классик "санпросвет" маърузалари ва буклетлари замонавий ахборот маконида яшаётган аҳоли, айниқса ёшлар учун ўз жозибадорлигини ва таъсир кучини йўқотган.

3. Мониторингнинг пассив характери: Эпидемиологик назорат тизими асосан "факт содир бўлгандан кейин" (касаллик қайд этилгач) чора кўришга мослашган. Профилактиканинг прогнозлаштириш функцияси кучсиз ривожланган.

4. Экологик омиллар: Паразитларнинг ташқи муҳитга ва дезинфекция воситаларига нисбатан резистентлиги (чидамлилиги) ортиб бормоқда, бу эса стандарт санитария нормаларини қайта кўриб чиқишни талаб этади.

ТАДҚИҚОТ МАҚСАДИ

Тадқиқотнинг асосий мақсади — ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий, табиий-иқлим ва демографик кўрсаткичларини ҳисобга олган ҳолда, паразитар касалликларни жиловлашнинг рақамли мониторинг ва "Smart-профилактика" моделини ишлаб чиқишдир. Ушбу модель аҳоли билан қайта алоқанинг фаол механизмини яратиш ва касаллик ўчоқларини олдиндан прогноз қилишга йўналтирилган.

УСУЛЛАР ВА СТРАТЕГИК ЁНДАШУВЛАР

Янги стратегик моделни шакллантиришда қуйидаги комплекс усуллардан фойдаланиш таклиф этилади:

1. Геоахборот тизимлари (ГИС) ва рақамли хариталаш

Ҳар бир ҳудуднинг паразитологик ҳолати бўйича рақамли хариталар яратилади. Бунда тупроқ таркиби, ичимлик суви сифати ва аҳоли зичлиги ҳақидаги маълумотлар жамланиб, "хавфли нуқталар" (Hotspots) аниқланади. Бу ресурсларни айнан муаммоли нуқталарга йўналтириш имконини беради.

2. "Digital Health" ва медиа-тарғибот

Анъанавий буклетлар ўрнига:

- Ижтимоий тармоқлар учун креатив контент: Қисқа видеороликлар, сторителлинг ва инфографикалар орқали гигиена кўникмаларини шакллантириш.
- Мобил иловалар: Ота-оналар учун болалардаги паразит белгиларини аниқлаш бўйича "чек-лист"лар ва масофавий маслаҳат ботларини ишга тушириш.

3. Мактаб ва МТТлардаги инновацион скрининг

Болалар муассасаларида фақат режали лаборатория текширувлари билан чекланмай, "мақсадли мониторинг" тизими жорий этилади. Бунда сунъий интеллект ёрдамида болаларнинг касалланиш тарихи ва атроф-муҳит омиллари таҳлил қилиниб, юқори хавф остидаги гуруҳлар учун индивидуал профилактика режаси тузилади.

4. "Бир саломатлик" (One Health) концепцияси

Ветеринария ва тиббиёт хизматларининг интеграцияси. Уй ҳайвонлари ва чорва моллари орасидаги паразитар ҳолатни инсонлар саломатлиги билан узвий боғлиқликда ўрганиш ва профилактикани бир вақтда олиб бориш.

АСОСИЙ НАТИЖАЛАР ВА БАШОРАТЛАР

Таклиф этилаётган стратегик моделнинг жорий қилиниши қуйидаги ижобий натижаларга олиб келиши прогноз қилинмоқда:

- Эрта аниқлаш кўрсаткичининг ортиши: Рақамли скрининг ва хабардорлик даражаси ошиши ҳисобига инвазияларни эрта босқичда аниқлаш 25-30% га ортади.
- Иқтисодий самарадорлик: Мақсадли (манзилли) профилактика тадбирлари туфайли бюджет маблағларининг беҳуда сарфланиши 15-20% га қисқаради.
- Касалланиш динамикаси: 3-5 йиллик истиқболда ҳудудий ўчоқлардаги паразитар касалликлар умумий кўрсаткичининг 40% гача камайишига эришиш мумкин.
- Ижтимоий масъулият: Аҳолининг санитария маданияти даражаси сифат жиҳатидан янги босқичга кўтарилади.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Паразитар касалликлар профилактикасини такомиллаштириш шунчаки тиббий жараён эмас, балки технологик ва ижтимоий трансформацияни талаб қиладиган стратегик вазифадир.

Давлат дастурларига киритиш учун тавсиялар:

1. Миллий рақамли паразитологик реестрни яратиш ва уни соғлиқни сақлашнинг электрон тизимига интеграция қилиш.
2. Ҳар бир вилоят ва туманнинг **"Паразитологик паспорти"**ни ишлаб чиқиш.
3. Олий тиббий таълимда "Замонавий эпидемиологик менежмент ва ГИС-технологиялар" курсларини кенгайтириш.
4. Санитария-эпидемиологик осойишталик хизмати қошида **"Медиа-профилактика маркази"**ни ташкил этиш ва соҳага мутахассис-маркетологларни жалб қилиш.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти. (2022). *Эпидемиологик назоратнинг замонавий усуллари*. Женева.
2. Мирзаева, Г. А., & Тоҳиров, Ф. М. (2023). "ГИС-технологияларнинг паразитологиядаги ўрни ва истиқболлари". *Ўзбекистон Эпидемиология Журнали*, 3(1), 45-52.
3. Hotez, P. J. (2021). *Forgotten People, Forgotten Diseases: The Neglected Tropical Diseases*. Wiley-Blackwell.
4. Исаев, С. Д. (2024). *Жамоат саломатлиги ва профилактик тиббиётда рақамли трансформация*. Тошкент: Ибн Сино нашриёти.
5. World Bank Report. (2023). *Digital Health in Central Asia: Future Prospects for Disease Control*.